

A *Miről vallanak a kelet-szlavóniai Rétfalu hajdani családnevei?* (281–315. p.) c. tanulmányban névföldrajzi térképlapokkal ered a hajdani Baranya vármegye, ma Horvátország fennhatósága alá tartozó település egykori és jelenlegi magyar népességének nyomába Vörös Ferenc. A rendelkezésére álló névkorpusz (a rétfalui református temető magyar, illetőleg magyar eredetű személyneveket tartalmazó sírfeliratai; továbbá a település általános iskolája végzőseinek névjegyzéke az 1957/58-as tanévtől kezdődően) alapján kartogramok segítségével mutatja be a Rétfalu temetőjében gyűjtött jellegzetes családnevek, a Magdika, Ledő, Gyana/Gyanó, Tósa és Gajnok nyelvföldrajzát, összevetve az 1948-as népszámlálás adatait az 1720-as országos összeírás és a 2009-es magyarországi családnévkorpusz névadataival.

A gyűjtemény utolsó, *Melyik maradjon: a hit vagy a nyelv?* (318–336. p.) c. dolgozatában a szerző a hitélet megtartó szerepét vizsgálja a burgenlandi Felsőőr református beszélőközösségének vonatkozásában. Áttekinti a gyülekezet mindenkori előjáróinak azon döntését, melyek 1922-től, a település Ausztriához való csatolásától napjainkig biztosították/biztosítják a felsőőri beszélőközösség által használt két nyelv, a német és a magyar közötti egyensúlyozást. Fontos üzenetként tárja elénk azt a magyarnyelvűség megtartását célzó felsőőri törekvést, miszerint a 2019-es lelkési pályázat kiírásában alapvető szempontként szerepelt, hogy a gyülekezet élére meghívandó lelkész németül és magyarul is képes legyen szolgálni a híveket.

Vörös Ferenc fenti tanulmánykötete betekintést nyújt a szerző eddig megjelent 19 monografikus munkájának, valamint magyarországi és külföldi szerkesztett és lektorált gyűjteményekben, szakmai folyóiratokban közölt csaknem másfél száz tanulmányának kutatási eredményeibe. Jó alapot szolgál tovább, a történeti és jelenkori családneveket a

nyelvföldrajz keretébe ágyazó kutatások megtervezéséhez, folytatásához; a szerző módszertani alapvetései mindemellett nagymértékben segítik a személynevekkel foglalkozó fiatal kutatók munkáját. A kötetben megjelenő írások értékét emelik a kiváló minőségű, professzionálisan szerkesztett térképmelléletek.

Misad Katalin

Varga P. Ildikó: A kultúraszervező Vikár Béla. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2023, 224 p.

Varga P. Ildikó kéziratári és levéltári kutatásokon alapuló monográfiája új megvilágításba helyezi a Kalevala-fordítóként és a népköltészet gyűjtőjeként ismert Vikár Béla (1859–1945) alakját. A Vikárt mint kulturális menedzsert bemutató kötet egyrészt a levelezés tanulságait összegzi tematikus kategóriákba rendezve, az időrendtől sem szakadva el, másrészt áttekintést ad Vikár életéről és pályájáról, az életmű legfontosabb szegmenseiről. A szerző a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Intézetének adjunktusa és az *Erdélyi Múzeum* folyóirat főszerkesztője, a finn–magyar kulturális kapcsolatok és a magyar műfordítástörténet elismert kutatója, a finn irodalom fordítója. Varga P. Ildikó korábbi műveiben is foglalkozott Vikárral: *Hiisi szarvasától a csodaszarvasig* című monográfiájában (Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2010) a magyar Kalevala-fordításokat elemezte, 2017-ben pedig Vikár Béla 600 levelét rendezte sajtó alá *Finnország egyik leg-lelkesebb diplomatája itt több mint ötven éven keresztül* címmel. A magyarországi és finnországi levéltárakból összegyűjtött Vikár-levelek nagy része finn címzettekhez szól vagy finn tárgyú, a finn nyelven írottakat maga Varga P. Ildikó fordította magyarra.

A *kultúraszervező Vikár Béla* című kötet is számos Vikár-levelet vagy levélrészletet

közöl; az esettanulmányok a leveleket megfelelő elméleti és kultúrtörténeti kontextusba helyezik, háttérinformációkat nyújtanak, feltárják a vonatkozó események láncolatát, bemutatják az értelmiségi hálózatokat és elemzik a motivációs rendszereket. Elméleti alapozásként az Itamar Even-Zohar többrendszer-elméletével összekapcsolt hálózatelmélet szolgál. Vikár több tekintetben is egy-egy kapcsolati háló csomópontjaként működik, ez leginkább a finn–magyar kapcsolatok terepére érvényes, ám szerkesztői és szervezői tevékenysége horizontjában ott van pl. a politika, a nyelvtudomány, a néprajz, de még a nőügy és a feminizmus is. A szerző a hálózatok működése mellett, illetve azokkal összefüggésben vizsgálja az önkultuszépítés stratégiáit is, ez azért is tanulságos, mivel a kultuszépítésnek fontos szerepe volt Vikár Kalevala-fordításának kano nizálódása szempontjából is.

A monográfia felvázolja a magyar–finn kapcsolatok alakulását 1945-ig. A témának nemcsak nyelvészeti, irodalmi, kulturális, hanem politikai vetületei is vannak, a személyes kapcsolatok mellett az intézményes és államközi viszonyokat is számba kell venni. Mivel az 1930-as években az intézményes kapcsolatoknak a rokonság ápolásán túl a célja az is, hogy Magyarország a készülő revízióhoz külföldi támogatókat keressen, s a turanizásgeszme egyre inkább a politikai jobboldal eszméivel azonosult, „már nem a nyelv vagy a kultúra rokon vonásai kerültek előtérbe a turáni népek kapcsán, hanem a fajiság, a vérrokonsági kapcsolatot”, ezért a „mérsékelt” Vikár a magyar–finn kapcsolatokat inkább az általa alapított La Fontaine Társaság keretein belül ápolta. Az eredetileg 1920-ban, La Fontaine meséinek kiadására létrehozott társaság célja az európai kultúrák közti közvetítés volt, s a több nyelvből is fordító Vikár ezen különös igyekezettel dolgozott, egészen 1945-ben bekövetkezett haláláig.

Az elméleti megfontolások és a kapcsolattörténeti áttekintés után az esettanulmányok a Vikár-életrajz kronológiája szerinti sorrendben tárgyalnak pár kiemelt témát, Vikár első finnországi útjától (1889) kezdve (mely Szentpéterváron és Karjalán keresztül vezetett, s melynek a Kalevala-fordítás lett a legfőbb hozadéka) a Vikár emlékezetét, kettős temetését és a temetési beszédeket tárgyaló záró fejezetig.

Vikár első finnországi útja alkalmával kezdett érdeklődni a nőkérdés iránt is, ezt követően szerkesztőként Magyarországon is megpróbálta előmozdítani a női emancipáció ügyét. A témában cikkei jelentek meg az *Élet* hasábjain, a folyóirat szerkesztőjeként pedig igyekezett női szerzőket is publikálásra biztatni, különösen az arisztokrata körökből, hiszen ezt tartotta a nőügy előmozdítása szempontjából a leghatékonyabbnak. Finnország mint követendő példa jelent meg az 1890-es években, hiszen míg Magyarországon 1896-ig nem volt leánygimnázium, a lányok csak magánúton, miniszteri engedéllyel érettségizhettek le, Helsinkiben a lányok már 1886-tól nem is leánygimnáziumban, hanem koedukált iskolában tanulhattak a fiúkkal együtt. Vikár levelezett Alexandra Gripenberg bárónővel is, a finn nőmozgalom kiemelkedő alakjával és Minna Canth írónővel, a 19. századi finn irodalom egyik legjelesebb alakjával, és közölte szövegeiket az *Élet* folyóiratban. Az *Élet* szerkesztősége 1892-ben megpróbálta előmozdítani egy alapítandó leánygimnázium ügyét, de a minisztériumból nem sikerült megszerezni rá az engedélyt.

Külön esettanulmány foglalkozik a *Westöstliche Rundschau* politikai és irodalmi folyóirattal, mely 1894 és 1896 között jelent meg, s melynek Vikár szintén a szerkesztői között volt. A lapot, mely nemzetközi összefogással született, Németországban adták ki, de Magyarországon szerkesztették, s tulajdonképpen oroszellenes jellege volt. Vikár levele-

zéséből kiderül, hogy finn szerzőket próbált a lap munkatársaivá tenni, Minna Canth *Ompelija* (Varrónő) c. elbeszélése pl. meg is jelent a lapban németül, magyarul pedig ugyanez a szöveg a szintén Vikár szerkesztette *Életben*.

A levelezésből kiolvasható háttérinformációk alapján vizsgálja a szerző Vikár akadémiai karrierrel kapcsolatos terveit, puhatolózásait, próbálkozásait és kudarcát. Vikár 1901-ben pályázott a kolozsvári egyetem magyar és finnugor összehasonlító nyelvészeti állására. Varga P. Ildikó kimutatja, hogy a siker érdekében Vikár milyen módszerekkel konstruált magának tudósidentitást, hogyan domborította ki leveleiben azokat az életrajzi tényeket, amelyeket az elérni kívánt cél érdekében fontosaknak tartott. Hivatkozik nyelvészeti tanulmányaira, a tájékozódások gyűjtésére, finn nyelvtudására és terepmunkáira, arra, hogy ő Budenz tanítványa, de arra is, hogy ő mint „a hatalmi tényezőkkel jó lábon álló” képes lenne elérni azt, hogy a tanszéket kettősszák, s még egy tanári helyet kialakítsanak. Az állást végül nem Vikár, hanem Szilasi Mór klasszika-filológus, finnugrista kapta meg, s ekkor a sérődött Vikár (akinek levelezésére egyébként nem jellemző az antiszemita hang) Szilasi és elődje, Halász Ignác származására utalva írja barátjának, Emil Setälä finn nyelvésznek: „Furcsa is, hogy a magyar nyelv tudománya mintegy örökségkép szálljon zsidóról zsidóra.” (112. p.) Ugyanakkor a szintén zsidó származású Munkácsi Bernát kompetenciáit egyáltalán nem kérdőjelezi meg; a kolozsvári egyetem zoológus professzorához, Apáthy Istvánhoz írt levelében, melyet Varga P. Ildikó szintén idéz, Vikár leszögezi, hogy finnugor és magyar nyelvészeti tanulmányai révén „Munkácsit kivéve” csak ő volna hivatott erre a katedrára. Varga P. Ildikó körütekintően, több irányból közelítve tárgyalja az ügyet, rámutat egyebek között arra, hogy Vikár ugyan folytatott nyelvészeti tanulmányokat, az egyetemet azonban nem

fejezte be (bár ez a probléma, ahogy Vikár egyik levelében utal rá, egy különengedéllyel elintézhető lenne).

Külön fejezet foglalkozik Vikár második és harmadik finnországi útjával, az 1935-ös jubileumi magyar Kalevala-kiadással, a La Fontaine Társasággal (ez utóbbiról csak röviden ír a szerző, mert a témát külön monográfiában készül feldolgozni). Vikár 1905-ben miniszteri megbízással utazott Finnországba, megismerkedett a finn politikai, művészeti, kulturális élet jelentős személyiségeivel (pl. Akseli Gallen-Kallela festővel, akinek nem sokkal később, 1908-ban a Szépművészeti Múzeumban is kiállítása volt), s fontos finn-magyar irodalmi projektek előmozdításán (a Toldi-trilógia finn és a Kalevala magyar fordításának állami támogatással megjelenő díszkiadása) ügyködött. Varga P. Ildikó a Vikár-levelezés alapján a Gallen-Kallela-szakirodalom egyes állításait is ki tudja igazítani, s rámutat a nagyszabású tervek megghiúsulásának lehetséges okaira (a Toldi finn fordítása végül elkészült, de a tervekkel ellentétben nem az Otava, hanem a WSOY kiadásában jelent meg, Vikár teljes magyar Kalevala-fordítása pedig illusztrációk nélkül jelent meg 1909-ben, pedig a tervek szerint Gallen-Kallela készített volna hozzá illusztrációkat). Később, 1935-ben, Gallen-Kallela halála után egy díszkiadást is kiadtak, Kallela fiának, Jormának a közreműködésével. 1928-ban Vikár a finn Kalevala-ünnepségek díszvendége volt, finnül tartott előadást a Kalevala magyar fordításáról (ezzel kapcsolatban az akkor Helsinkiben tartózkodó magyarok az önreklámozást vetették a szemére).

A kötet a háttéranyagok tükrében bemutat egy izgalmas, a fordítói szerzőséggel kapcsolatos vitát is: Vikár finnre fordított egy magyar színdarabot (Hunyadi Sándor Feketeszáru cseresznye című drámáját), melyet azonban a finn színházban végül a színházigazgató egyik rokonának fordításában játszott-

tak, a sértődött Vikár azonban tekintélye révén elérte, hogy az ő nevét is feltüntessék fordítóként a plakátokon és műsorfüzeteken. Varga P. Ildikó bemutatja, hogyan válik a fordítói szerzőségről folytatott vita kultúrdiplomáciai ügyvé, s milyen szerepet kap ebben a manipuláció.

A kötetet záró, *Önkultuszépítés mint marketingstratégia* című izgalmas fejezet egyebek között azt vizsgálja, hogyan járult hozzá Vikár önmenedzselése (melynek a korábbi fordító, Barna Ferdinánd lejárata is a része volt) ahhoz, miként ítéli meg a mai olvasóközönség a Kalevala magyartításait. A Vikárról mint nyelvzseniről szóló anekdota révén még tovább erősödik az a kultusz, melyet Vikár magának felépített.

Vikárt először 1945-ben Dunavecscén temették el, majd újratemették 1948-ban, amikor a Farkasréti temetőben kapott díszsírhelyet a fővárostól. A Vikár-hatástörténet fontos eleme az újratemetés, melynek, amint arra a szerző rámutatott, „az új pártpolitikai paradigmába illeszthetőség” is a tétje volt.

Polgár Anikó

Weber, Samuel: Preexisting Conditions. Recounting the Plague. New York, Zone Books, 2022. ISBN 9781942130727 (hardback) / 9781942130734 (ebook)

Ötéves a Covid-járvány. A kitörése óta eltelt időszakban számos alkotás, irodalmi mű, film stb., illetve történeti és kultúratudományi munka foglalkozott a világjárványok kulturális hatásaival. Samuel Weber *Preexisting Conditions* című könyve egyike azoknak a nagyszabású, egyben ösztönző vállalkozásoknak, melyek létrejötté a Covid-19-hez (is) kötődik. A szerző az előszóban ki is tér erre a szituációra, megemlítve egy konkrét egyetemi szemináriumhoz fűződő diskurzust, amely számára Albert Camus *A pestis* című kulcsregé-

nyének újraolvasásában nyilvánult meg. A regénnyel, az irodalmi fikcióval, majd pár hétre rá a konkrét járványtapasztalattal való szembesülés elindított (vagy beteljesített) egy folyamatot számára, amely a járványok, a járványfikciók és az emberi történelem összefonódásának újragondolását eredményezte.

Mindez aztán egy igen különleges és megfontolt, bátran kijelenthető, hogy megkevlhetetlen koncepcióként öltött alakot, melyet Weber így fogalmaz meg: „Az olyan katasztrófákkal ellentétben azonban, mint a cunamik, földrengések, vulkánkitörések és asztrális ütközések, a járványok megjelenése és fejlődése nem csupán természeti okokra, hanem a már meglévő társadalmi körülményekre is reagál. Ha a járványok előfordulását hagyományosan »látogatásként« írkják le, akkor a járványok és a már létező körülmények közötti kapcsolat azt mutatja, hogy meghívott látogatók, még akkor is, ha a meghívás minden, csak nem szándékos, önkéntes vagy egyértelmű. A pestiseket az általuk meglátogatott helyek sajátos, sőt szinguláris »előfeltételei« hívkják meg. Ahogy a »látogatás« fogalma is sugallja, a csapások mindig mozgásban vannak. Az általuk kiváltott válaszoknak figyelembe kell venniük ezt a mobilitást.” (11. p.)

A könyv lényegében a járványokat lehetővé tevő preegzisztens (kb. előzetesen adott, meglévő vagy fennálló) állapotokra és válaszreakciókra (pl. az izolációra és következményeire) fókuszál, miközben a választott irodalmi művek elemzésén keresztül felnyitja a járványok nyelvi és kulturális kontextusát, felvázolva egy kultúrorvostani irodalomtörténetként is olvasható interpretációs hálózatot. A mintázatban a testamentaritás komplementer fogalmi rendszereket feltételez, melyekben a fizikai világ és a lingvisztikai kód, az egyedi és az általános, az egyéni és a közösségi, az elszigetelt és a nyilvános stb. kapcsolódik össze vagy cserélődik fel az aktuális járványdinamika fényében. „Itt – írja a szerző – a »pes-